

ÇAY

HAZİRAN 2004

TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ ÇAY RAPORU

1. Giriş

Tropik ve subtropik iklim bitkisi olan çayın anavatanı Çin ve Hindistan olarak bilinmektedir. Theaceae familyasına ait olan çay bitkisinin botanikte kabul edilen adı *Camellia sinensis*(L)O.Kuntze'dir. Çin Çayı, Assam Çayı ve Kambodia Çayı olmak üzere morfolojik farklılıklar gösteren 3 tipi bulunmaktadır.

Yaprağını dökmeyen çay bitkisi doğada kendi haline bırakıldığında bir ağaç görünümü alarak yaklaşık 100 yıl yaşar. 4 yaşından itibaren ürün vermeye başlayan çay bitkisi, 10-15 yaşından sonra ekonomik verime ulaşır. Ekonomik verim yaşı işe 50-60 yıldır.

Çayın en önemli özelliği, hiçbir yapay renklendirici, koruyucu ve kokulandırıcı içermemesi nedeniyle tamamen doğal bir ürün olmasıdır. Ülkemizde en çok tüketilen sıcak içeceklerin başında da çay gelmektedir. Ülkemiz tüketiminde önemli bir yeri olan çayın sağlık üzerindeki etkileri de son derece dikkat çekicidir. Çay, bileşiminde bulunan antioksidanlar, kanser yapıcı hücrelerin oluşmasını engelleyerek, başta akciğer, bağırsak ve cilt kanseri olmak üzere kanser riskini azaltmakta, vücutta metabolizma sonucu oluşan zararlı atık ve zehirli maddeleri yok etmektedir. Çay, doğal olarak florür içerdiği için diş minesini kuvvetlendirmekte ve ağızdaki bakterileri kontrol altında tutarak plak oluşumunun azalmasına yardımcı olmaktadır. İçerdiği kafein nedeniyle dinlendirici bir özeliğe sahiptir. Yapılan araştırmalar, her gün beş fincan çay içen kişilerin vücudunun hastalılara karşı daha dirençli hale geldiğini göstermektedir. Bunun yanında çayın ishali önleme, vücutta mineral madde dengesini sağlama, böbrekleri daha iyi çalıştırma gibi pek çok faydası bulunmaktadır.

2. Dünya Çay Üretimi Ve Tüketimi

2.1. Dünya Çay Üretimi

FAO verilerine göre 2003 yılı itibarıyla dünyada 2.393.397 hektar alanda çay üretimi yapılmakta olup elde edilen kuru çay miktarı ise 3,2 milyon tondur. Dünyada ortalama çay verimi ise 134 kg/da'dır.

Tablo 1. Dünya Çay Yetiştirilen Alan, Üretim Ve Verim(2003)

Yıllar	Üretim (Mt)	Üretim Alanı(Ha)	Verim (Kg/Da)
1998	3.017.447	2.288.293	132
1999	3.070.212	2.351.941	131
2000	2.956.450	2.340.766	126
2001	3.067.611	2.364.030	130
2002	3.141.020	2.378.181	132
2003	3.202.533	2.393.397	134

Kaynak:FAO

Tablo 2. Dünya Çay Üretiminde Önde Gelen Ülkeler (2003)

	Üretim Alanı(Ha)	Üretim (Mt)	Verim (Kg/Da)
Hindistan	443.000	885.000	200
Çin	898.300	770.345	86
Sri Lanka	189.000	310.000	164
Kenya	140.000	290.000	207
Endonezya	120.000	160.000	133
Türkiye	76.700	150.000	196
Viet Nam	99.000	95.000	96

Kaynak:FAO

Dünyada oldukça sınırlı sayıda ülkede çay tarımı yapılmaktadır. Dünya çay üretiminde önde gelen ülkeler Hindistan(%27,6), Çin(24,1) ve Sri Lanka(9,7)'dir. Dünya üretiminin % 61,4'ü bu üç ülke tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkemiz, dünya çay üretiminden aldığı % 4,7'lik payla altıncı sırada yer almaktadır. Dünyada ülkeler itibarıyla çay ekim alanlarının dağılımına baktığımızda Çin(%37,5) ilk sırada yer almakta olup, bu ülkeyi Hindistan(%18,5) ve Sri Lanka(%7,9) izlemektedir. Dünyada çay ekili alanların %3,2' si ise ülkemize aittir. Ekim alanı bakımından ülkemiz Dünyada yedinci sırada yer almaktadır.

2.2. Dünya Çay Tüketimi

Dünya çay tüketimi ülkelerin alışkanlıklarına göre değişiklik göstermektedir. Klasik yöntemlerle elde edilen yeşil çay ve siyah çay, sıcak ve soğuk olarak tüketilmektedir. Yeşil çay tüketimi Japonya, Çin, Tayvan gibi uzak doğu ülkelerinde yaygındır. Ülkelere göre değişmekle beraber FAO verilerine göre dünyada yıllık kişi başı çay tüketimi 600 gramdır. Dünya'da en fazla çay tüketen ülkeler ise Paraguay(11,2 kg), Uruguay(7,9 kg), Arjantin(6,7) ve Libya(4kg)'dir. AB ülkelerinde ise kişi başı çay tüketimi ortalama 600 gramdır. AB ülkeleri içinde yıllık kişi başı çay tüketimi en fazla olan ülkeler ise İrlanda(2,6 kg) ve İngiltere(2,3 kg)'dir.

3. Türkiye Çay Üretimi Ve Tüketimi

3.1. Türkiye Çay Üretimi

Ülkemizde çay üretiminin gelişimine baktığımızda, çay yetiştirme amacıyla ilk denemeler 1888-1892 tarihleri arasında, Japonya'dan getirilen çay tohumları ile Bursa'da yapılmıştır. Bu yörede çayın yetişmesi için gerekli ekolojik şartlar bulunmadığından yapılan denemeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Daha sonra yapılan araştırmalar sonucunda, Rize ve çevresinin çay tarımına uygun olduğu belirlenmiş ve 6 Şubat 1924 tarihinde "Rize Vilayeti ile Borçka Kazasında Fındık, Portakal, Mandalina, Limon ve Çay Yetiştirilmesi" Hakkında 407 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Kanunun 1924 yılında çıkarılmasına karşın, çalışmalar ancak 1937 yılından itibaren hız kazanmış ve 1938 yılında da ilk yaş çay ürününden 138 kg kuru çay üretilmiştir.

27 Mart 1940 tarihinde çıkarılan 3788 sayılı "Çay Kanunu" ile çay tarımı ve üretimi, girdi ve kredi sübvansiyonları ile desteklenmiş, çay bahçesi kuracılara ruhsatname alma zorunluluğu getirilmiştir. Bu kanunun yayımlanmasından sonra çay tarım alanları giderek genişlemiş, buna bağlı olarak üretim miktarı da hızla artmıştır. 1947 yılında ise 60 ton/gün kapasiteli ilk çay fabrikası işletmeye açılmıştır.1950 yılına gelindiğinde ekonomik boyutta üretime geçilmiştir.

Bugün ülkemizde çay tarımı, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, Gürcistan sınırından başlayıp batıda Fatsa İlçesine kadar olan ve dar bir şerit halinde uzanan alanda yapılmaktadır.

ÇAY

Trabzon'un Araklı deresine kadar olan Artvin, Rize, Trabzon illerini kapsayan ve yer yer 30 km kadar içlere uzanan, 1000 m yüksekliklere varan kesim çay yetiştiriciliği için en elverişli bölge olması nedeniyle birinci sınıf çay bölgesi olarak kabul edilmektedir. Araklı deresinden başlayarak Ordu'nun Fatsa ilçesine kadar uzanan bölge ise ikinci sınıf çay bölgesi olarak tanımlanmaktadır.

Çay tarımının yapıldığı Doğu Karadeniz Bölgemizde, 2002 yılı DİE verilerine göre 203.028 çiftçi tarafından, 76.645 hektar alanda 791.700 ton yaş çay yaprağı üretilmiştir. 2003 yılı itibarıyla yaş çay yaprağı üretimimiz ise 869.000 tondur.

Tablo 3. Ülkemizde Çaylık Alan, Çiftçi Sayısı, Yaş Çay Yaprağı ve Kuru Çay Üretimi

Yıllar	Çiftçi Sayısı	Çaylık Alan (Hektar)	Yaş Çay Yaprağı Üretimi (Ton)	Kuru Çay Üretimi (Ton)
1990	202.904	90.575	608.440	122.754
1995	201.657	76.609	523.465	102.713
2000	204.491	76.750	758.038	138.770
2001	204.112	76.653	824.946	142.900
2002	203.028	76.645	791.700	135.000
2003	-	-	869.000	-

Kaynak: DİE

Çay tarımı ülkemizde küçük aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Nitekim üreticilerin, %80'i 0,1-5 dekar, %17'si 6-10 dekar, %2'si 11-15 dekar, %1'i de 16 dekar ve üzerinde çaylık alana sahiptir.

Tablo 4. Çay Üretimi Yapılan İller(2001)

İller	Çiftçi Sayısı	Çaylık Alan (Hektar)	Yaş Çay Yaprağı Üretimi (Ton)	Kuru Çay Üretimi (Ton)
Türkiye	204.112	76.653	824.946	142.900
Rize	123.549	49.972	607.000	105.150
Trabzon	49.954	15.835	137.967	23.896
Artvin	19.250	8.603	67.320	11.662
Giresun	11.179	2.214	12.595	2.181
Ordu	180	26	64	11

Kaynak: DİE

Çay üretiminin illere göre dağılımına baktığımızda Rize ilimiz %73,6'lık bir payla ilk sırada yer almaktadır. Bu ilimizi sırasıyla Trabzon(%16,7), Artvin(%8,2), Giresun(%1,5) ve son olarak da Ordu(0,01) ilimiz izlemektedir.

3.2. Türkiye Çay Tüketimi

Ülkemizde üretilen çayın büyük bir kısmı ülke içinde tüketilmektedir. Halkımızın tükettiği sıcak içeceklerin başında çay gelmektedir. Yıllık kişi başı çay tüketimimiz ise 2,1 kg olup dünyada en fazla çay tüketen ülkelerden biri de Türkiye'dir. Ülkemizde iç tüketimin %60-65'i Çay-Kur tarafından karşılanmakta, %35-40'ı özek sektör, yurt dışından yapılan ithalat ve kaçak yollarla ülkemize sokulan çaylar ile karşılanmaktadır. Özellikle kaçak yollarla ülkemize giren çaylar tüketicinin damak tadını etkileyerek, kendi çayımıza yabancılaşma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Kaçak çaylar halk sağlığını tehdit ettiği gibi Türk çay pazarının daralmasına yol açarak üreticinin emeğinin ziyan olmasına neden olmaktadır.

4. Üretim Sorunları

Çay tarımında karşılaşılan en temel sorun kalitedir. Yaş çay yaprağı kalitesi dolayısıyla kuru çay kalitesinin artırılması bakımından tarımsal teknik tedbirlerin zamanında ve doğru bir şekilde yapılması büyük önem taşımaktadır.

4.1. Fidan

Ülkemizde çay tarım alanlarının büyük bir kısmı tohumdan yetiştirilen fidanlarla tesis edilmiştir. Yabancı döllenne özelliğine sahip çay bitkisinden elde edilen çay tohumları büyük ölçüde açılma gösterdiğinden, çay tohumu ile tesis edilen çay bahçelerinde zaman içinde farklı tipler oluşmuştur. Bu durumda bir bahçe içinde farklı tipler farklı zamanda hasat olgunluğuna gelmekte, bazı ürünler daha tomurcuk halindeyken bazı ürünlerin de hasat zamanı geçmiş olabilmektedir. Bu da kaliteyi olumsuz etkilemektedir.

Çay tarım alanlarının önemli bir bölümü yaşlanmış çay ocaklarından oluşmaktadır. Kalitenin artırılması bakımından yaşlanmış, verimden düşmüş, açılımlar nedeniyle bir örnekliği bozulmuş bahçeler, üstün verim ve kaliteye sahip, çay tiplerinden alınan çelikler ile üretilmiş fidanlarla bir program dahilinde yenilenmelidir. Bu aşamada çay üreticileri devlet tarafından desteklenerek, teşvik edilmelidir.

4.2. Gübreleme

Çay bitkisinin yetiştiriciliğinde gübre kullanımı toprak yapısı ve verimlilik üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Çay bitkisi genelde pH'sı 4,5-6 arasında olan topraklarda optimum gelişme göstermektedir. Toprak pH'sı asit ya da alkali yöne doğru kaydıka çay bitkisinden istenen verim ve kalitede ürün alınamamaktadır. Nitekim Amonyum Sülfat gübresinin tek yönlü ve aşırı ölçüde kullanılması neticesinde toprak pH'sı 4'ün altına düşmüştür.

Çay topraklarının asitlik problemini gidermek amacıyla çay özel gübresi (Azot, Fosfor ve Potasyumca zengin 25:5:10 terkinde kompoze gübre) kullanılmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bu da bize doğru gübrelemenin önemini göstermektedir.

Çay topraklarının organik gübre gereksinimi mevcut imkanlar değerlendirilerek (ahır gübresi, budama artıkları, çay atıklarının çürütülmesi ile elde edilen organik materyal gibi) giderilmeye çalışılmalıdır.

Ayrıca, çay topraklarında mikro besin elementi analizleri de yapılarak, gübreleme programına dahil edilmelidir.

Kaliteli bir üretimin gerçekleştirilebilmesi bakımından gübreleme işlemleri toprak ve yaprak analizlerine göre yapılmalı, bu amaçla üretimin yoğun olarak yapıldığı yerlerde laboratuvarlar sayı ve nitelik bakımından yeterli hale getirilmelidir.

Doğru gübre kullanımı konusunda gerekli eğitim ve yayım faaliyetleri yapılmalıdır.

4.3. Budama

Yaş çay yaprağı kalitesine etki eden bir diğer faktörde budamadır. Kaliteli yaş çay yaprağı üretimi için verimden düşmüş çay ocaklarının 1/5'inin mutlaka budanması gerekmektedir. Budama ile çay ocaklarından güçlü, taze ve tomurcuklu sürgülerin elde edilmesi sağlanmaktadır.

Yaşlanmış çay bahçelerinde azalan verim ve kalitenin yeniden artırılarak kalitenin kontrol altına alınması amacıyla 15.12 1993 tarih ve 93/5096 sayılı Karaname yayımlanmıştır. Bu kararname ile her yıl 1/5 oranında budama yapılmak suretiyle ocakların kademeli olarak gençleştirilmesi, her yıl 1/5 oranında budama nedeniyle ürün kaybına uğrayan üreticilerin kaybının devlet tarafından tazmin edilmesi, çay bahçelerini ruhsatlarının yenilenmesi ve kaçak olarak tesis edilen yani ruhsatsız çay bahçelerinin tekniğine uygunluğu kaydı ile bir defaya mahsus olmak üzere ruhsatlandırılması, gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan yaş

çay işleme tesislerinin ihtiyaç duydukları yaş çay yaprağını ruhsatlı üreticilerden alabilecekleri, yaş çay işleme ve paketlenme tesislerinin sahip olması gereken teknik ve hijyenik özellikleri taşıyıp taşımadığının denetlenmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim bu kararname ile çaylıklar 1/5 oranında budanmaya başlanmış ve ruhsatsız çaylıklara ruhsat verilmiştir.

Çay bahçelerinin ıslahı ve kaliteli çay üretiminin temini amacıyla budamaya tabii tutulan çaylıklar nedeniyle üreticilerin uğradığı gelir kaybının tazmin edilmesi 31.12 2003 tarihi itibarıyla sona ermiştir.

Bu süre zarfında üreticilerin budamaya olan yaklaşımında büyük değişiklikler meydana gelmiş ve budamanın önemi üreticiler tarafından daha iyi kavranarak çaylıklara gereken özen gösterilmeye başlanmıştır. Bu gelişmede Çay-Kur'un yapmış olduğu çalışmaların büyük etkisi olmuştur.

Budamadan elde edilen olumlu sonuçların devamı bakımından zorunlu budama uygulaması yeniden başlatılmalıdır.

4.4. Hasat

Yaş çay ürünü; çay bitkisi üzerindeki genç sürgünlerin ucundan itibaren, tepe tomurcuğu ve tepe tomurcuğunu takip eden birinci ve ikinci yapraktan oluşan körpe, taze ve lif vermeyen, kaliteli kur çay üretimine elverişli nitelikteki filizden ibaret olup, hasatta iki yaprak bir tomurcuk istenmektedir.

Ülkemizde çay hasadı makasla yapılmaktadır. Makas ile yapılan hasat neticesinde çay ocakları çalılışmakta, oluşan sürgünler köre kaçmakta ve verimde düşüşler meydana gelmektedir. Bugünkü şartlarda elle hasat mümkün görülmemektedir. Bu nedenle makas ile hasatta daha itinalı ve dikkatli davranılmalıdır.

Sürgünlerin zamanında hasat edilmesi de büyük önem taşımaktadır. Hasadın erken yapılması halinde alınacak ürün miktarı azalacak, geç yapılması durumunda ise ürün kartlaşarak kalitede bozulmalar olacaktır.

Hasatta dikkat edilecek bir diğer nokta da hasat sonrası ocakta yeterli miktarda olgun yaprağın bırakılması ve bir sonraki hasat için bitkinin ihtiyaç duyduğu gücü bulabilmesinin sağlanmasıdır.

Kaliteli ürün elde edilebilmesi bakımından hasatta gereken titizlik gösterilmeli, yetiştirme tekniklerine göre üretim yapan üreticiler teşvik edilmelidir.

4.5. Araştırma Faaliyetleri

Çayda yetiştiricilik, pazarlama konularında araştırmalar yapmak, diğer çay üretimi yapan ülkelerdeki gelişmeleri takip etmek, yapılan araştırma sonuçlarını üreticilere ve ilgili kesimlere aktarmak üzere Atatürk Çay ve Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü çalışmalarını yapmaktadır.

Kamu ve özek sektör işbirliği ile araştırma ve geliştirme çalışmalarına ağırlık verilerek, gerek iç ve gerekse dış Pazar taleplerine uygun miktar ve kalitede üretim yapılması sağlanmalıdır.

5. Pazarlama

Tarım Bakanlığı tarafından yürütülen çay tarımı ve pazarlaması ile ilgili faaliyetler, 1950 yıllarda ekonomik üretime geçilmesiyle birlikte değişim göstermiştir. Çay tarımı ile ilgili faaliyetler Tarım Bakanlığı tarafından yürütülmeye devam edilmiş, kuru çay üretimi ve pazarlaması ilgili faaliyetler de Gümrük ve Tekel Bakanlığı Tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

Çay tarımı ve çay sanayinin ekonomik ve sosyal yönden daha etkin hale getirilmesi amacıyla 6 Aralık 1971 tarihinde 1497 sayılı "Çay Kurumu Kanunu" yürürlüğe konmuştur.

ÇAY

Bu kanunun ile tarım, üretim ve pazarlama dahil tüm faaliyetler Çay Kurumu Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. 19 Ekim 1983 tarih ve 2929 sayılı “İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında Kanunun” hükümlerine dayanılarak Çay Kurumu Kanunu’nda yapılan değişiklikle Çay Kurumu Genel Müdürlüğü, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü adı altında Kamu İktisadi Kuruluşuna dönüştürülmüştür. 24 Kasım 1994 tarih ve 4046 sayılı “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile Çay-Kur Kamu İktisadi Kuruluşu listesinden çıkarılarak İktisadi Devlet Teşekkülü arasına dahil edilmiştir.

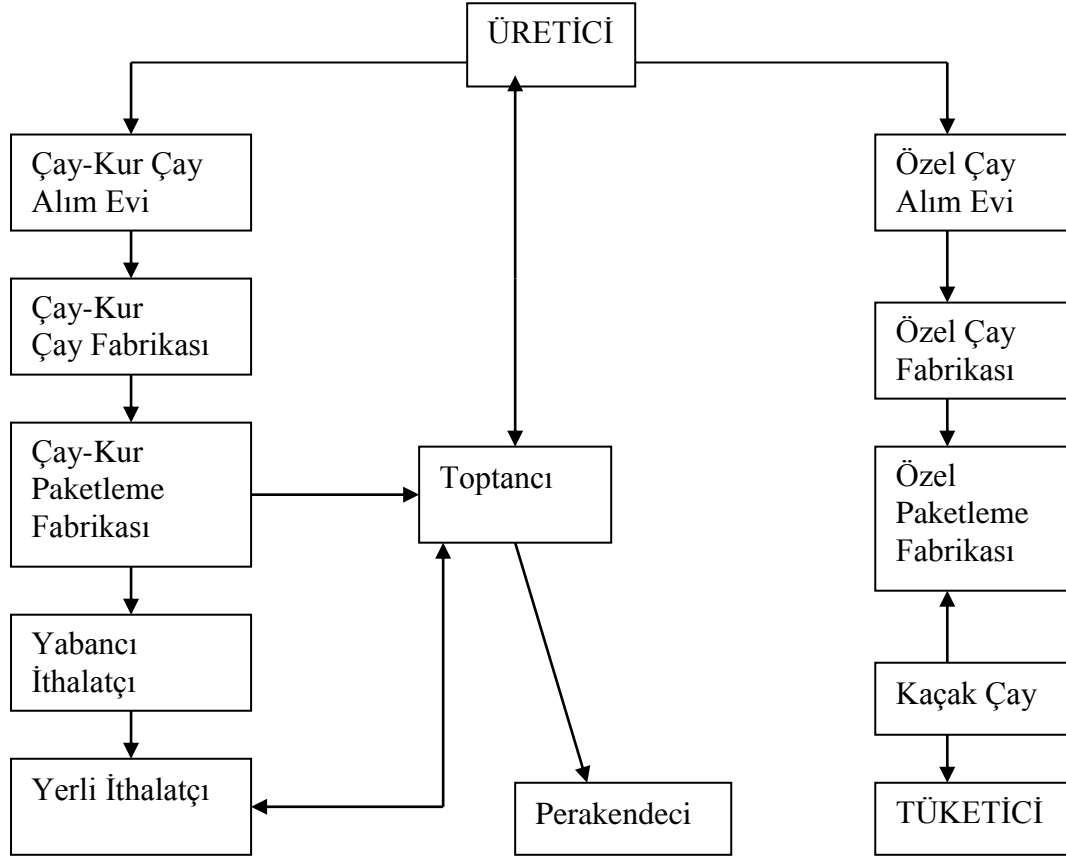
Çaydaki gelişmelerin dünü ve bugünü dikkate alındığında, çayda en büyük değişiklik 4 Aralık 1984 tarihinde yürürlüğe giren 3092 sayılı “Çay Kanunu” ile gerçekleşmiştir. Bu kanunla çayın tarımı, üretimi, işlenmesi ve satışı serbest bırakılmıştır. Böylece gerçek ve tüzel kişilere üreticilerden yaş çay yaprağı satın alabilmelerine, çay işleme ve çay paketleme fabrikalarını kurup işletmelerine imkan tanınmıştır. Kanun çayda devlet tekeli kaldırılarak özel sektörün de çay da faaliyet göstermesi sağlanmıştır. Ancak çay tarım alanlarının belirlenmesi Bakanlar Kurulunun yetkisine bırakılmıştır. Bakanlar kurulunun belirlediği alanlar dışında çay tarımı yasaklanmış, çay tarım alanlarına giren yörelerde çay bahçesi kuracakların önceden ruhsat almaları zorunlu kılınmıştır.

Bugün sektörde; Çay-Kur’un 46 adet yaş çay işleme fabrikası, 3 adet paketleme fabrikası, özel sektörün ise 1’i kooperatif fabrikası olmak üzere, 230 adet yaş çay işleme fabrikası bulunmaktadır. Çay-Kur’un işleme kapasitesi 6.760 ton/gün, özel sektörün işleme kapasitesi ise tahmini 8.746 ton/gündür. Sektörde toplam 15.506 ton/gün işleme kapasitesi mevcuttur.

5.1. Pazarlama Yapısı

1984 yılında yayımlanan 3092 sayılı Kanun gereği çayın pazarlanması Çay-Kur ve özel sektör firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Çayın pazarlamasında aşağıdaki pazarlama kanalları devreye girmektedir.

ÇAY PAZARLAMA KANALLARI

Kaynak: Rize Tarım Master Planı, Mayıs 2003.

5.2. Destekleme Politikası

Çay-Kur tarafından her yıl yaş çay yaprağı alım fiyatı açıklanmaktadır. 2003 yılında yaş çay yaprağı taban fiyatına ilave olarak üreticilerimize 50.000 TL/Kg destekleme primi ödenmiştir. 2004 yılı için kilogram başına 65.000 TL destekleme primi verileceği açıklanmış ancak 2004 yılı için destekleme primi ödenmesine ilişkin kararname henüz yayımlanmamıştır.

5.3. Dış Ticaret

Çay sektöründe uzun yıllar temel strateji, yurt içi tüketimi karşılamaya yönelik olduğundan dış ticaret ile ilgili çalışmalar yetersiz kalmıştır.

5.3.1. İhracat

Ülkemiz çay üretimi iç talebi karşılamakla birlikte bir miktar tüketim fazlası vardır. Bu tüketim fazlası çayın ise ihraç edilmesi gerekmektedir. Çay ihracatımız, ülkemizin var olan potansiyeline rağmen artırılmamıştır. Çay ihracatında ülkemizin karşılaştığı en önemli sorun üretim maliyetlerinin yüksekliğidir. Dünyada çay üretimi daha çok gelişmekte olan ülkelerde yapılmakta olup, gerek yıl boyu hasadın yapılması gerek üretim maliyetlerinin düşüklüğü ülkemizin dünya piyasalarında rekabet etmesini güçleştirmektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Ülkemiz çayının tarım ve sanayinde kimyasal ilaç ve katkı maddesi kullanılmadan üretilmesi büyük bir avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

ÇAY

Ülkemizin ihracat imkanlarının artırılması bakımından, maliyeti düşürücü tedbirler alınarak, ülkemiz çayının sahip olduğu üstünlükler tanıtılmalı ve Dış Pazar araştırması yapılarak, ülkelerin taleplerine uygun, istenen kalitede ve ambalajda çay ihracatı yapılmalıdır.

Tablo 5. Türkiye Çay İhracatı

Yıllar	İhracat	
	Miktar(Mt)	Değer(1000\$)
1999	4.522	4.892
2000	6.381	5.782
2001	4.817	4.073
2002	5.109	5.008
2003	6.739	6.981
2004(Ocak-Mart)	1.811	2.240

Kaynak:DTM

5.3.2. İthalat

Ülkemizin çay ithalatı 1960'lı yıllardan itibaren üretimin tüketimi karşılamaya başlaması ile sona ermiştir. Yapılan ithalat ise çok cüzi düzeydedir. Yürürlükteki ithalat rejimi kararı çerçevesinde Ülkemizde çay ithalatı serbesttir.

İthalatı izne tabi mallar çerçevesinde yer alan çay, yüksek gümrük vergileri ile korunmaya çalışılmakta olup, 2004 yılı itibarıyla çayda uygulanmakta olan gümrük vergisi kanuni olarak %187, tavizli olarak ise %168,3'tür.

Tablo 6. Türkiye Çay İthalatı

Yıllar	İthalat	
	Miktar(Mt)	Değer(1000\$)
1999	4.828	5.007
2000	4.778	7.934
2001	5.365	8.375
2002	1.539	2.684
2003	2.529	3.941
2004(Ocak-Mart)	470	0.849

Kaynak: DTM

6. Pazarlama Sorunları

4 Aralık 1984 tarihinde yürürlüğe giren 3092 sayılı "Çay Kanunu" ile çayda devlet tekeli kaldırılmış, özel sektörün de çay da faaliyet göstermesi sağlanmıştır. Bu kanun ile serbest rekabet ortamında çay tarımı ve pazarlamasının daha iyiye gitmesi hedeflenmiş ancak kanunla beklenen amaca ulaşamamıştır. Gerekli teknik alt yapı çalışmalarını tamamlamadan devreye giren özel sektör, ruhsat almayan üreticilerden çay alımı yaparak ruhsatsız çaylıkların giderek artmasına yol açmıştır. Çaylık alanların artışı nedeniyle üretim-tüketim dengesi bozularak çayda stoklar oluşmuş, bu da üretim maliyetini artırdığı gibi ürün bedellerinin zamanında ya da hiç ödenmemesine yol açmıştır.

Teknik ve hijyenik şartları yetersiz, üretim ve çalışma izni olmaksızın çay üretimi yapan bazı özel işletmeler, denetimlerin yeterinde yapılmaması neticesinde sektörde haksız rekabete neden olmaktadır. Bu gibi işletmeler, kendilerine ürün teslim eden üreticileri Çay-Kur'a bildirmediğinden üreticiler destekleme primi ödemelerinden faydalanamayarak mağdur durumda kalmaktadır. Ayrıca yaş çay bedeli karşılığında kuru çay vermekte yada ürün bedellerini zamanında ödememektedir. Bu durum neticesinde üreticilerin özel sektöre güveni kalmamaktadır.

Üreticilerimizin üretimden hak ettiği geliri elde edebilmeleri ve mağdur edilmemeleri bakımından gerekli denetimler yapılarak kaçak çaylıklar ile izinsiz işletmelerin önüne geçilmeli ve ürün bedellerinin geciktirilmeden ödenmesi sağlanmalıdır.

İşletmeler tarafından alım standardına uyulmaması neticesinde kuru çayda kalitesiz ürünler piyasaya sürülerek halk sağlığı tehdit edildiği gibi, Türk çay imajı da zedelenmektedir. Sektörde faaliyet gösteren tüm kuruluşların alımlarda gereken özeni göstermesi sağlanmalıdır.

Ülkemiz çayındaki en büyük tehditlerden biri de kaçak yollarla ülkemize giren çaylardır. Kaçak çaylar tüketicinin damak tadını etkileyerek, kendi çayımıza yabancılaşma tehlikesini berberinde getirmektedir. Kaçak çaylar halk sağlığını tehdit ettiği gibi Türk çay pazarının daralmasına yol açarak üreticinin emeğinin ziyan olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kaçak çay girişi önlenmelidir.

Özek sektör mevcut kapasitesini tam olarak kullanamamaktadır. Atıl kapasite ise ekonomik olarak büyük kayba neden olmaktadır. Sektördeki mevcut atıl kapasitenin verimli bir şekilde kullanılabilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır.

7. Fiyat

Bölgede çayın ekonomik ve sosyal yönden yeri ve önemi dikkate alındığında yaş çay ürününün fiyatlandırılması büyük önem taşımaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesinin arazi ve iklim yapısı üreticileri çaya bağımlı kılmaktadır. Bu nedenle fiyat politikaları üreticileri doğrudan etkilemektedir. Üreticilerin çaydan elde etmekte oldukları gelir günümüzün ekonomik koşullarında yeterli değildir. Yaş çay fiyatları üreticilerimizin çay tarımından yeterli gelir elde edebilmesi sağlayacak düzeyde belirlenmeli, ürün bedelleri ve destekleme primleri zamanında ödenmelidir.

Tablo 7. Yaş Çay Fiyatları

Yıllar	Fiyat(TL/Kg)
1985	140
1990	850
1995	12.000
2000	162.500
2001	250.000
2002	320.000
2003	450.000
2004	525.000

8. Sonuç Ve Öneriler

Doğu Karadeniz Bölgesinde oldukça önemli bir yere sahip olan çay tarımı ve sanayi istihdam yaratarak bölgesel göçü önlemiş ve bir milyon insanın geçim kaynağı olmuştur. Ülkemizi çayda dışa bağımlılıktan kurtararak ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamıştır. Gerek ekonomik gerekse sosyal yönden oldukça önemli bir yere sahip olan çay sektörünün daha iyi bir yere gelebilmesi ve üreticilerimizin hak ettiği geliri elde edebilmeleri bakımından gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu amaçla;

- Kaliteli yaş çay yaprağı üretimi için; budama işlemleri tekniğine uygun olarak yapılmalı ve budama nedeniyle ürün kaybına uğrayan üreticilerin gelir kaybının devlet tarafından tazmin edilmesine önümüzdeki yıllarda da devam edilmelidir
- Yaşlanmış, verimden düşmüş, açılımlar nedeniyle bir örnekligi bozulmuş bahçeler, üstün verim ve kaliteye sahip, çay tiplerinden alınan çelikler ile üretilmiş fidanlarla bir program dahilinde yenilenmeli ve bu aşamada çay üreticileri devlet tarafından desteklenerek, teşvik edilmelidir.

- Gübreleme işlemleri toprak ve yaprak analizlerine göre yapılarak, bu amaçla üretimin yoğun olarak yapıldığı yerlerde laboratuvarlar sayı ve nitelik bakımından yeterli hale getirilmeli ve doğru gübre kullanımı konusunda gerekli eğitim ve yayım faaliyetleri yapılmalıdır.
- Üreticilerim mağduriyetinin giderilmesi bakımından çayda uygulanmakta olan kota miktarı artırılmalı, ürün bedelleri ve destekleme primleri geciktirilmeden ödenmelidir.
- Pazarlamada karşılaşılan sorunların çözümlenmesi bakımından çay borsası kurulmalıdır.
- Ülkemiz çayının tarım ve sanayinde kimyasal ilaç ve katkı maddesi kullanılmadan üretilmesi önemli bir avantajdır. Bu da organik çay tarımına geçişte büyük kolaylık sağlayacaktır. AB ülkelerinde organik ürünlere olan talebin yüksekliği ve AB ülkelerinde çay tarımı yapılmadığı dikkate alındığında organik çay üretimi önemli bir potansiyel olarak görülmektedir. Bu avantajın değerlendirilebilmesi için organik çay üretimine gereken önem verilmelidir.
- Ülkemizin ihracat imkanlarının artırılması bakımından, maliyeti düşürücü tedbirler alınarak, ülkemiz çayının sahip olduğu üstünlükler tanıtılmalı ve dış Pazar araştırması yapılarak, ülkelerin taleplerine uygun, istenen kalitede ve ambalajda çay ihracatı yapılmalıdır.
- İthalat dışında özellikle kaçak yollarla ülkemize giren çaylar tüketicinin damak tadını etkileyerek, kendi çayımıza yabancılaşma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Kaçak çaylar halk sağlığını tehdit ettiği gibi Türk çay pazarının daralmasına yol açarak üreticinin emeği ziyan olmasına neden olmaktadır. Bu durumda kendi üreticimiz yerine başka ülkelerin üreticileri desteklenmiş olmaktadır. Üreticilerimizin emeğinin ziyan edilmemesi bakımından Gerekli tedbirler alınarak gayri resmi yollarla ülkemize çay girişi kesinlikle engellenmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1) www.biriz.biz.com
- 2) www.caykur.gov.tr
- 3) 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gıda Sanayi ÖİK Komisyonu, Çay Sanayi Alt Komisyonu Raporu, DPT, Ankara 2001.
- 4) Rize Tarım Master Planı, Rize Tarım İl Müdürlüğü, Mayıs 2003.
- 5) “Çay Üreticisi, Çay Sanayicisi, Bölge Ekonomisi Bakımından Çay Sektörünün Mevcut Durumu, Geleceği ve Çözüm Önerileri Çalışma Toplantısı” Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneği, Ankara 2001.
- 6) DOĞAN, H., “Dünya’da ve Türkiye’de Çay Üretimi ve Gelişimi” Tarım ve Yaşam Dergisi, Sayı 4, Sayfa 22-30, Nisan-Mayıs-Haziran’98.
- 7) DEMİR, A., “Çay”, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Sayı 1, Aralık 2002.
- 8) TUĞ, Y., Yaş Çay Yaprağı Raporu, www.tarim.gov.tr